

УДК 343.35:349.41:347.235(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.4>

ЗЛОЧИННА КОРУПЦІЯ В ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ (НА БАЗІ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ АБЗАЦУ 2 ЧАСТИНИ 2 СТАТТІ 134 ЗЕМЕЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Коломійцева Д.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-4495-2532*

Коломійцева Д.М. Злочинна корупція в земельно-правовій сфері: правові підстави для поширення (на базі практики застосування абзацу 2 частини 2 статті 134 Земельного кодексу України).

У статті досліджується проблема поширення корупційних проявів у земельно-правовій сфері України крізь призму недоліків земельного законодавства, які сприяють формуванню корупційних ризиків. Авторка аналізує практичні аспекти застосування правової моделі набуття прав на земельні ділянки державної та комунальної власності без застосування процедури земельних торгів при наявності на земельній ділянці об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

Зокрема, в статті здійснено правовий аналіз судової практики Верховного Суду у справах за позовом прокуратури, де площа земельних ділянок, які надавались на поза конкурентних засадах у користування юридичних осіб, суттєво перевищувала площу земельних ділянок, яка є необхідною для обслуговування об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), розташованих на них. Поряд із цим, на прикладі рішень Київської міської ради показано реальну правозастосовчу практику, що демонструє типові схеми відведення земельних ділянок під об'єктами нерухомого майна, яка суперечить практиці Верховного Суду.

Різновекторність судової та правозастосовчої практик обумовлена самою нормою абз. 2 ч. 2 ст. 134 Земельного кодексу України, яка не ставить в залежність від площі будівлі чи споруди, можливість набуття у власність чи у користування земельної ділянки без застосування процедури земельних торгів. Крім того, земельне законодавство не визначає умов та порядку розрахунку площі земельного ресурсу, який є достатнім для обслуговування будівель та споруд, які розміщені на ділянці при її передачі у власність чи користування власнику будівель та споруд.

Зазначена правова ситуація, яка створює різні підходи в судових рішеннях та різновекторну правозастосовчу практику, містить корупціогенний ризик, ліквідувати який судовими рішеннями Верховного Суду або прокурорським реагування неможливо, з огляду на кількість подібних справ та різне тлумачення норми абз. 2 ч. 2 статті 134 Земельного кодексу України. Тож зняти корупційні ризики можна лише шляхом нормативно-правового регулювання процедури та нормативів відведення ділянки для обслуговування будівель та споруд в окремій статті Земельного кодексу України, на яку має посилається абз. 2 ч. 2 ст. 134 ЗК України.

Матеріали статті можуть стати основою для формування відповідних законодавчих ініціатив.

Ключові слова: корупційні ризики, корупційні прояви у земельно-правовій сфері, оформлення прав на землю під об'єктами нерухомості без земельних торгів.

Kolomiitseva D.M. Criminal corruption in the land legal sphere: legal grounds for its spread (based on the practice of applying paragraph 2 of part 2 of Article 134 of the Land Code of Ukraine).

The article examines the problem of the spread of corruption manifestations in the land legal sphere of Ukraine through the prism of shortcomings in land legislation that contribute to the formation of

corruption risks. The author analyzes the practical aspects of applying the legal model of acquiring rights to land plots of state and municipal property without applying the land auction procedure in the presence of real estate objects (buildings, structures) on the land plot owned by individuals or legal entities.

In particular, the article provides a legal analysis of the Supreme Court's case law in cases brought by the prosecutor's office, where the area of land plots provided on a non-competitive basis for use by legal entities significantly exceeded the area of land plots necessary for servicing real estate objects (buildings, structures) located on them. Along with this, the example of the decisions of the Kyiv City Council shows real law enforcement practice, demonstrating typical schemes for allocating land plots under real estate objects, which contradicts the practice of the Supreme Court.

The diversity of judicial and law enforcement practices is due to the very norm of paragraph 2, part 2, article 134 of the Land Code of Ukraine, which does not make the possibility of acquiring ownership or use of a land plot without applying the land auction procedure dependent on the area of the building or structure. In addition, the land legislation does not determine the conditions and procedure for calculating the area of land resources that is sufficient to service buildings and structures located on the site when it is transferred to the owner of buildings and structures for ownership or use.

The above-mentioned legal situation, which creates different approaches in court decisions and different-vector law enforcement practice, contains a corruption-generating risk, which cannot be eliminated by judicial decisions of the Supreme Court or prosecutorial responses, given the number of similar cases and different interpretations of the norm of paragraph 2, part 2 of Article 134 of the Land Code of Ukraine. Therefore, corruption risks can be eliminated only by means of regulatory and legal regulation of the procedure and standards for allocating a plot for servicing buildings and structures in a separate article of the Land Code of Ukraine, to which paragraph 2, part 2 of Article 134 of the Land Code of Ukraine should refer.

The materials of the article can become the basis for the formation of relevant legislative initiatives.

Key words: corruption risks in land legislation, corruption manifestations in the land legal sphere, registration of land rights under real estate objects without land auctions.

Постановка проблеми. Історія розвитку народу України пов'язана із станом постійної боротьби за свою ідентичність, самобутність, волю та соборність. Сьогодні на полі бою народ України захищається від зовнішнього агресора, відстоюючи перед всім світом обрані конституційні принципи, загальнолюдські цінності та свою територіальну цілісність, а в середині країни продовжується неспинна боротьба з її внутрішнім ворогом – корупцією, яка вже укорінилася в земельно-правовій галузі.

За останнє десятиліття Україна зробила відчутний крок у розвитку антикорупційного законодавства, значна складова змін яких припадає на галузь земельного права. Так, у 2016 році 64% опитаних аграріїв в Україні зізнавалися, що за рік стикалися з корупцією. Сьогодні ситуація змінилася – за останніми даними Програми USAID АГРО у 2024 році цей показник у земельній сфері знизився до 16% [1]. В той же час, у рейтингу Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) після відчутного приросту на три бали у 2023 році вже у 2024-му Україна втратила позиції в антикорупційній боротьбі, посівши 105 місце з 180 країн загального рейтингу [2].

Високі ризики корупційних схем, які притаманні сфері регулювання земельних відносин обумовлені особливою цінністю землі як високорентабельного ресурсу, доступ до управління якого належить органам державної влади та місцевого самоврядування.

Виходячи з наявних досліджень більшість авторів, які розробляли проблему поширення корупційної практики в сфері використання земельних ресурсів прийшли до висновку, що саме недосконалість земельного законодавства є одним із факторів, що сприяє вчиненню корупційних злочинів у сфері земельних відносин. Зокрема, норми земельного законодавства, що регулюють порядок надання земель у користування, на думку Живова Ю.В., часто є недостатньо конкретними, що створює можливість для чиновників створювати різні схеми оформлення земельних активів з метою їх подальшого відчуження [3].

Тож, як правильно зазначає Куренда С.В., для подолання корупції в сфері земельних відносин, вкрай важливо ідентифікувати фактори, які сприяють корупції, та виключити або мінімізувати їх, що має бути досягнуто шляхом вдосконалення земельного законодавства, оскільки мають бути ліквідовані саме умови для виникнення корупції [4, с. 1].

Виходячи із зазначеного, виявлення корупційних факторів в земельно-правовій сфері, є необхідною складовою правової діяльності, що дозволяє оцінювати здатність нормативно-правової конструкції (окремого нормативного припису чи їх сукупності) самостійно чи у взаємодії з іншими нормами сприяти вчиненню чи збільшенню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Мета дослідження полягає у виявленні корупційних факторів в нормативно-правовій базі регулювання земельних відносин при передачі в користування земельної ділянки державної та комунальної власності, на якій розташовані об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди), що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб. Проведене дослідження дає підстави для вдосконалення нормативно-правового регулювання земельних відносин задля усунення корупційних ризиків в правозастосовчій практиці.

Стан опрацювання проблематики. Різні аспекти корупційних ризиків та загальні засади їх мінімізації є предметом постійної уваги науковців, що пояснюється надзвичайно високою актуальністю цього питання та повільним прогресом щодо їх ліквідації в площині правозастосовчої практики.

Комплексне дослідження земельно-правових засад запобігання корупції в Україні, в тому числі визначення сукупності корупційних ризиків у земельних правовідносинах, які породжують чи стимулюють корупцію у цих відносинах, проведене Курендою С.В. (2016) [4].

Визначенню основних факторів, які сприяють поширенню корупції при здійсненні органами влади своїх повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища та земельних ресурсів були присвячені дослідження Городецької І. (2020) [5], Назименко Є.С., Семинишина-Фіголь Б.М., Понамарьова Т.І. (2023) [6].

Аналіз ключових причин, що лежать в основі кримінальних правопорушень в земельній сфері досліджувала Живова Ю.В. (2020) [3], корупційні кримінальні правопорушення в сфері земельних відносин в період дії воєнного стану досліджували Роговенко О.В., Курило М.П., Клочко А.М. (2024) [7].

Проблему застосовування законодавства та корупційні фактори у сфері виділення земельних ділянок без земельних торгів для житлово-будівельних та обслуговуючих кооперативів висвітлювала Гайда Т. (2020) [8]. Риковська О.В. розкрила корупційні схеми «великих угод» з земельними ресурсами сільськогосподарського призначення (2021) [9].

Представлені авторські роботи визначають зміст поняття корупційні фактори, корупційні ризики, узагальнюють та структурують недоліки земельного законодавства, досліджують недоліки державної системи управління в сфері земельних ресурсів зокрема, які створюють стимули для вчинення корупційних діянь, розкривають окремі корупційні схеми та діяння, які мають сприяти їх розкриттю та ліквідації як форми прояву неправомірного діяння.

В той же час, наявні авторські дослідження не досліджують законодавчі фактори, які «дозволяють» створювати корупційні схеми з використанням норми абз. 2 ч. 2 ст. 134 ЗК України, яка передбачає позаконкурентне набуття права користування земельною ділянкою державної та комунальної власності за наявності об'єктів нерухомого майна, розташованих на земельній ділянці. Важливість аналізу даної норми, полягає у неочевидності та прихованості корупційної «моделі» за диспозицією зазначеної норми, яка створює формально-логічну ширму законності набутого права користування землею державної та комунальної власності.

Виклад основного матеріалу. Одним із сучасних індикаторів виявлення **корупційних** факторів, який може застосовуватися в тому числі і в правоохоронній діяльності на рівні з криміналістичними методами розкриття корупційних злочинів в земельно-правовій сфері, є судова практика та її правозастосовна складова в земельних правовідносинах, що формуються при передачі земель державної та комунальної власності в користування.

Так, в судовій практиці вже достатньо довгий час послідовно представлена позиція щодо тлумачення правової моделі «переходу прав на земельну ділянку в поза аукціонному порядку у зв'язку з набуттям прав на нерухомість, яка розташована на цій земельній ділянці».

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 04.12.2018 у справі № 910/18560/16, дійшла висновку, що перехід майнових прав до іншої особи тягне за собою перехід до неї і земельних прав на ту частину земельної ділянки, на якій безпосередньо розташований об'єкт нерухомості, та частини земельної ділянки, яка необхідна для його обслуговування; розмір цієї частини земельної ділянки має визначатися на основі державних будівельних норм та санітарних норм і правил .

Верховний Суд у постанові від 14.03.2019 у справі № 915/182/17 при комплексному застосуванні положень ст. 120, ч. 1 абз. 2 ч. 2 ст. 134 ЗК України дійшов висновку, що в момент переходу до особи права власності на нежитлову будівлю, до неї переходить право користування земельною ділянкою на позаконкурентних засадах, але лише у тій частині ділянки, на якій розміщена (розташована) вищевказана будівля, та у частині, яка необхідна для її обслуговування.

У постанові від 09.04.2020 по справі № 910/2942/19 Верховний Суд дійшов висновку про те, що спірним рішенням Київської міської ради передано в оренду ТОВ «Смарт-Девелопмент» земельну ділянку площею 599 кв. м у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно загальною площею 22 кв. м, а отже, площа земельної ділянки, яка надана в оренду, в 27 разів перевищує площу нерухомого майна, яке, в свою чергу, складає менше 4% від площі земельної ділянки. Разом з тим отримання в оренду земельної ділянки у розмірах, що значно перевищують площу належної відповідачу будівлі, для нового будівництва, передбачає дотримання процедури проведення земельних торгів у порядку, визначеному положеннями ст. ст. 134, 135 ЗК України.

Верховний Суд у постанові від 20.04.2021 у справі № 909/1345/14 зазначив, що у зв'язку з набуттям АТБТ «Родон» права власності на транспортну прохідну загальною площею 22,6 кв. м, яка за умовами договору розташована на земельній ділянці площею 6,3201 га, Товариство всупереч вимог ст. ст. 120, 124, 134 ЗК України придбало не на конкурентних засадах земельну ділянку площею 6,3201, що більш ніж у 2 тисячі разів перевищує площу нерухомого майна, на яке було оформлено право власності АТБТ «Родон».

В постановах Верховного Суду від 30.03.2021 у справі № 922/1323/20, від 01.04.2021 у справі № 910/10500/19, від 11.08.2021 у справі № 922/443/20, від 30.11.2021 у справі № 922/938/21, від 10.10.2023 у справі № 922/563/22 відображено, що особа, яка придбала нерухоме майно, відповідно до частини 2 статті 134 Земельного кодексу України має право на придбання на позаконкурентних засадах (без проведення земельних торгів) прав саме на земельну ділянку (її частину), право на яку мав попередній власник нерухомості і яке перейшло до цього нового власника нерухомості саме з метою, пов'язаною з обслуговуванням (експлуатацією) відповідної нерухомості, розташованої на цій земельній ділянці, а не з будь-якою іншою метою.

Таким чином, відповідно до постанов Верховного Суду перехід прав на земельну ділянку в позаконкурентному порядку у зв'язку з набуттям прав на нерухомість, яка розташована на цій земельній ділянці, передбачений тільки на ту площу земельної ділянки, яка є необхідною для обслуговування набутої нерухомості. В іншій частині площі земельної ділянки чи у випадку зміни виду діяльності на земельній ділянці та використання її з іншою метою ніж обслуговування нерухомості, права на землю мають набуватися на підставі земельних торгів.

Не дивлячись на це, практика іде іншим шляхом. В якості прикладу, зупинимось на декількох рішеннях Київської міської ради.

Так, рішенням Київської міської ради від 19.09.2024 № 151/9959, ТОВ «СМАРТ ПРОПЕРТІЗ» була передана земельна ділянка кадастровий номер 8000000000:69:118:0066 в оренду для будівництва багатоповерхового житлового будинку підземним автопаркінгом і вбудованими закладами по обслуговуванню населення на вул. Героїв Севастополя, 23-В у Солом'янському районі міста Києва» (справа № 562644478) [10]. Не дивлячись на те, що в преамбулі рішення відсутнє посилання на статтю 134 ЗК України, підставою для передачі земельної ділянки площею 1,0033 га в позааукціонному порядку стала саме стаття 134 ЗК, адже пунктом 1 зазначеного рішення визначено, що передача земельної ділянки в оренду здійснюється у зв'язку з набуттям ТОВ «СМАРТ ПРОПЕРТІЗ» права власності на нерухоме майно, яке зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно 23.10.2019. Відповідно до Пояснювальної записки № ПЗН-70288 від 29.08.2024 до проекту рішення Київської міської ради по справі № 562644478, на земельній ділянці з кадастровим номером 8000000000:69:118:0066, перебуває нежитловий будинок літ. А, загальною площею 72,4 кв.м. [11].

У зв'язку з отриманням листів Солом'янської окружної прокуратури міста Києва, Київської міської прокуратури розпочата процедура адміністративного провадження про визнання недійсним рішення Київської міської ради від 19.09.2024 № 151/9959, яким земельна ділянка площею 1,0033 га була передана ТОВ «СМАРТ ПРОПЕРТІЗ» [12]. Як зазначено в Пояснювальній записці до проекту рішення Київської міської ради «Про скасування рішення від 19.09.2024 № 151/9959 площа земельної ділянки майже в 139 раз більше за розмір розташованого на ній нерухомого майна. Варто відмітити, що зазначена обставина була вказана у Висновку Управління захисту

прав та інтересів територіальної громади міста Києва від 10.09.2024 р., яке не погодило проект рішення «Про передачу ТОВ «СМАРТ ПРОПЕРТІЗ», проте сесія Київради прийняла протилежне рішення.

Аналогічною за змістом є справа 450440802 Київської міської ради, в межах якої прийнято рішення від 19.09.2024 № 128/9936, яким ТОВ «КІНГСТА» передано в оренду на десять років земельну ділянку комунальної власності площею 0,0994 га на вул. Адама Міцкевича, 1-А у Солом'янському районі м. Києва. Земельна ділянка на якій розташована нежитлова будівля загальною площею 104,3 кв.м. була передана ТОВ «КІНГСТА» для будівництва та обслуговування будівель торгівлі [13].

Ділянка була надана за позаконкурсною процедурою для цілей, які не пов'язані із експлуатацією та обслуговуванням вказаного майна, розмір ділянки значно перевищує площу об'єкта на ній розташованого. У зв'язку з отриманням листа Національного антикорупційного бюро України від 01.04.2025 було підготовлено проект рішення Київської міської ради «Про визнання недійсним рішення Київської міської ради від 19.09.2024 № 128/9936 «Про передачу товариству з обмеженою відповідальністю «КІНГСТА» земельної ділянки в оренду на вул. Адама Міцкевича, 1-А у Солом'янському районі м. Києва» із зворотною дією в часі (тобто з дня набрання ним чинності) та розірванням договору оренди земельної ділянки від 10.12.2024 № 5052, який було підтримано на позачерговому засіданні Постійної комісії Київської міської ради з питань архітектури, містопланування та земельних відносин від 03.04.2025 р. [14].

Проекти рішень, які винесені на розгляд Київської міської ради, є правовою реакцією на порушенні з боку правоохоронних інстанцій питання законності набуття прав на земельні ділянки.

В той же час, назвати описані справи випадковими або такими щодо яких посадові особи Департаменту земельних ресурсів та депутати Київської міської ради *не знали* про невідповідність площі об'єкту нерухомості розміру земельної ділянки або про існування усталеної судової практики порядку застосування ст. 134 ЗК України, не можна, з огляду на наступне.

По-перше, дослідження та врахування практики Верховного Суду є системною роботою органів місцевого самоврядування, про що свідчить практика посилення на рішення Верховного Суду в пояснювальних записках Департаменту земельних ресурсів Київської міської ради при підготовці справи до розгляду профільною комісією з земельних та містобудівних питань Київради та сесією Київради. Крім того, до кадастрової справи обов'язково додаються актуальні матеріали фотофіксації, зроблені не пізніше ніж за 30 днів до дня реєстрації проекту рішення в секретаріаті Київської міської ради (п. 3.1.5. [15]).

Враховуючи зазначене подання матеріалів кадастрової справи до Київської міської ради може супроводжуватися ініціативою з боку Департаменту земельних ресурсів щодо інформування Київської міської ради про необхідність поділу земельної ділянки (п. 10.1. [15]).

По-друге, Київська міська рада регулярно виступає відповідачем у цій категорії судових справ, де прокурорами успішно оскаржуються рішення ради у зв'язку з порушенням конкурентної процедури набуття прав на земельну ділянку в розмірі, що перевищує необхідну для обслуговування наявних на ній об'єктів нерухомості (зокрема, справи № 910/18560/16, № 910/2942/19, № 910/10500/19, № 922/563/22).

Тобто, всі правові можливості відслідкувати та врахувати судову практику, перетворивши її на поточний правовий інструмент ліквідації майбутніх судових справ та можливих корупційних правопорушень, наявний. Проте застосування наявних правових механізмів в справах даної категорії, які досліджують правоохоронні інстанції, відсутні.

Варто зазначити, що така практика є поширеною і в інших територіальних громадах, про що свідчать судові справи відповідачами в яких зокрема виступали Миколаївська міська рада (справа 915/182/17), Івано-Франківська міська рада (справа 909/1345/14), Харківська міська рада (справи № 922/1323/20, № 922/443/20, № 922/938/21, № 922/1121/21).

Висновки. Зазначене дослідження підтверджує той факт, що норма абз. 2 ч. 2 ст. 134 ЗК України стала головним запобіжником, яким намагається скористатися кожен, хто набуває права на землю. Тож відсутність порядку застосування норми абз. 2 ч. 2 ст. 134 ЗК України, є тим недоліком земельного законодавства, який потенційно несе ризики поширення та розвитку корупційних схем в земельній практиці.

Підставою для впровадження такої практики, яка триває не один рік (виходячи із судової практики), є той юридичний факт, що сама по собі судовою практика та висновки Верховного Суду за-

лишається рекомендаційним джерелом застосування в правозастовчій практиці органів місцевого самоврядування, де останні виступають не як суб'єкти владних повноважень, а як суб'єкти приватно-правових відносин з розпорядження землею комунальної власності. Земельне ж законодавство, в тому числі Закон «Про землеустрій» не визначає необхідності та порядку проведення розрахунку площі земельного ресурсу, який є необхідним та достатнім для обслуговування будівель та споруд, які розміщено на ділянці.

Саме тому, судова практика в цій категорії справ наповнена такою кількістю типових рішень Верховного Суду, за наявності великої кількості протилежних рішень першої, другої інстанцій. До прикладу у справі № 918/1131/22 суди першої та другої інстанцій при відмові в задоволенні позову прокурора обґрунтовували свою позицію тим, що «сам факт наявності на земельній ділянці будь якого об'єкту нерухомого майна (будівель, споруд), які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб є підставою для не проведення конкурсу відповідно до ст. 134 ЗК України (при цьому можливість реалізації цього права не ставить в залежність від призначення, виду використання будівлі чи споруди)».

Зазначена правова ситуація, яка створює різні підходи в судових рішеннях та різновекторну правозастосовчу практику, містить корупціогенний ризик, ліквідувати який судовими рішеннями Верховного Суду або прокурорським реагування неможливо, з огляду на індивідуально-визначений суб'єктно-об'єктний склад земельних правовідносин.

Тож ефективним способом вирішення такої проблеми є законодавче регулювання процедури та нормативів відведення ділянки для обслуговування будівель та споруд в окремій статті Земельного кодексу України, на яку має посилатися норма абз. 2 ч. 2 ст. 134 ЗК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рівень корупції у земельній сфері знизився до 16% – USAID АГРО запускає новий освітній курс (станом на 7 червня 2025 року). URL: <https://propozitsiya.com/news/riven-koruptsiyi-u-zemelniiy-sferi-znyzyvysya-do-16-usaid-ahro-zapuskaye-novyuy-osvitniy-kurs>.
2. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) за 2023 рік. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2023/>; Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) за 2024 рік. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2024>.
3. Живова Ю.В. Фактори, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. *Актуальні проблеми сучасної юриспруденції*. 2020. № 4. URL: http://arpl.dnu.in.ua/4_2020/1.pdf.
4. Куренда С.В. Земельно-правові засади запобігання корупції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2016. 18 с.
5. Ірина Городецька Корупціогенні фактори в системі державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 8. С. 157–162.
6. Назименко Є.С., Семинишина-Фіголь Б.М., Понамарьова Т.І. Корупція як детермінанта, що впливає на вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні. *Актуальні питання юридичної науки*. Том 34 (73) № 3. 2023. С. 145–149. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/3_2023.pdf#page=151.
7. Роговенко О.В., Курило М.П., Клочко А.М. Корупційні кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 551–553. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2024/132.pdf.
8. Гайда Т. Проблеми застосування законодавства та корупціогенні фактори у сфері виділення земельних ділянок без земельних торгів для житлово-будівельних та обслуговуючих кооперативів. Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції НаУКМА. Київ. 2020. 36 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20889>.
9. Риковська О.В. Корупційні ризики у сфері земельних відносин та напрями їх мінімізації. *Економіка АПК*. Том 28. № 7. 2021. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-7-2021/koruptsiyni-riziki-u-sferi-zemelnikh-vidnosin-ta-napryami-yikh-minimizatsiyi>.
10. Рішення Київської міської ради від 19.09.2024 № 151/9959 (справа № 562644478). URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/151-9959_1.pdf.

11. Матеріали до проекту рішення Київської міської ради «Про передачу ТОВ «СМАРТ ПРОПЕРТІЗ» земельної ділянки в оренду для будівництва багатоповерхового житлового будинку з підземним автопаркінгом і вбудованими закладами по обслуговуванню населення на вул. Героїв Севастополя, 23-В у Солом'янському районі міста Києва (562644478)». URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/rishennya-kyuyivskoyi-miskoyi-rady-11432>.
12. Матеріали до проекту рішення Київської міської ради «Про скасування рішення від 19.09.2024 № 151/9959 «Про передачу ТОВ «СМАРТ ПРОПЕРТІЗ» земельної ділянки в оренду для будівництва багатоповерхового житлового будинку з підземним автопаркінгом і вбудованими закладами по обслуговуванню населення на вул. Героїв Севастополя, 23-В у Солом'янському районі міста Києва (562644478)». URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/proekt-rishennya-kyuyivskoyi-miskoyi-rady-28669>.
13. Матеріали до справи справа 450440802 Київської міської ради. URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/957_7.pdf.
14. Матеріали до проекту рішення Київської міської ради «Про визнання недійсним рішення Київської міської ради від 19.09.2024 № 128/9936 «Про передачу ТОВ «КІНГСТА» земельної ділянки в оренду на вул. Адама Міцкевича, 1-А у Солом'янському районі м. Києва» (450440802)». URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/proyekt-rishennya-kyuyivskoyi-miskoyi-rady-912850509>.
15. Порядок набуття прав на землю із земель комунальної власності у місті Києві, затверджений рішенням Київської міської ради від 20.04.2017р. № 241/2463. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_zatverdzhennya_poryadku_nabuttya_prav_na_zemlyu_iz_zemel_komunalno_vlasnosti_u_misti_kiyevi.